

Helsingin käräjäoikeus
PL 650
00180 Helsinki

LAUSUNTO
29.5.2015

Oikeusministeriö

Viite lausuntopyyntö 4.5.2015 OM 17/41/2014
Asia uhridirektiivin täytäntöönpano

Oikeusministeriö on pyytänyt Helsingin käräjäoikeudelta lausuntoa uhridirektiivin (rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU) täytäntöönpanoa valmistelleen työryhmän mietinnöstä.

Työryhmän tehtävänä oli arvioida mitä lainsäädäntömuutoksia direktiivin täytäntöönpano Suomessa edellyttää ja valmistella tarvittavat muutosehdotukset.

Asianomistajalle tehtävä ilmoitus vangin vapauttamisesta

Ehdotettujen uuden esitutkintalain 4 luvun 18 §:n ja vankeuslain 19 luvun 4 §:n muutoksen mukaan rikoksen uhrille voitaisiin tehdä ilmoitus vangin tai tutkintavangin vapautumisesta kahdella eri perusteella:

- vankeuslain 19 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuneesta rikoksesta tai seksuaalirikoksesta tuomitun vangin vapauttamisesta ja vankilasta poistumisesta olisi ilmoitettava asianomistajalle, jos asianomistaja olisi esitutkintalain 4 luvun 19 §:n mukaisesti ilmoittanut haluavansa saada tällaisen ilmoituksen ja jos ilmoittaminen on rikoksen vakavuus huomioon ottaen perusteltua sekä jos ilmoituksen tekemisestä ei arvioida aiheutuvan vaaraa vangin hengelle tai terveydelle,
- vankeuslain 19 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan, jos vangin käyttäytymisen tai tämän esittämien uhkausten johdosta on perusteltua syytä epäillä, että vanki syyllistyisi asianomistajan tai tälle läheisen henkilön henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaan rikokseen, tai jos vangilla on lähestymiskielto, paitsi jos ilmoitus on vastoin asianomistajan tai muun vaarassa olevan henkilön tahtoa.

Ilmoittaminen olisi vankia säilyttävän viranomaisen eli useimmiten rikosseuraamuslaitoksen ja tutkintavangin kyseessä ollen poliisiviranomaisen vastuulla.

Esityksessä on lähdetty siitä, että syyttäjän tulisi ilmoittaa asianomistajan pyynnöstä tuomioistuimelle, jonka tulisi vangitsemisesta päättäessään tai tuomitessaan vastaajan ehdottomaan vankeusrangaistukseen välittää tieto asianomistajan pyynnöstä ja yhteystiedoista edelleen rikosseuraamuslaitokselle.

Tuomioistuinten rooli asianomistajan ilmoituksen välittäjänä on perusteluiden mukaan ajateltu lähinnä tekniseksi. Ilmoitukseen liittyviä kysymyksiä tulisi esityksen perusteluissa huomautetun mukaan selvittää tarkemmin jatkovalmisteluissa mukaan lukien myös se, miten direktiivin vaatimukset voidaan ottaa huomioon käynnissä olevissa poliisin, syyttäjälaitoksen, tuomioistuinlaitoksen ja rikosseuraamuslaitoksen tietojärjestelmähankeissa (Vilja-, AIPA- ja Roti-järjestelmät).

Käräjäoikeus ei näe tuomioistuimille suunnitellussa viestinvälittäjän roolissa erityisiä ongelmia siihen nähden, että tietojärjestelmämuutoskin on huomioitu. Jäsenvaltioiden on saatettava direktiivin edellyttämät lakimuutokset voimaan viimeistään 16.11.2015, minkä vuoksi ilmoituksia tulee tehtäväksi eri tietojärjestelmien voimassaoloaikoina. On oletettavaa, että esitutkintavaiheessa asiaa tiedustellaan asianomistajalta poliisikuulustelun yhteydessä. Jos asianomistajaa kuullaan sittemmin oikeudessa, asiaa tiedusteltaneen asianomistajalta myös tuossa vaiheessa, jolloin tilanne ja asianomistajan intressi vapautumisilmoituksen saamiseen saattaa olla välissä kuluneen ajan pituuden, mahdollisen sovinnon tai muun syyn vuoksi muuttunut. Vapauttamisilmoitusten määrä ei tulle kasvamaan erityisen suureksi. Pitkiin vankeusrangaistuksiin johtavia läheisväkivaltarikoksia tai muita rikoksia, joissa uhrin on syytä pelätä tekijän toistavan vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen menettelynsä ja joissa uhri on usein tekijälle tuttu, ei ole huomattavia määriä. Useimmat vankeusrangaistukset tuomitaan kertaluontoisista rikoksista, joissa vainoamiselementti ei ole kovinkaan potentiaalinen. Asianomistajalla ei oletettavasti ole tämäntyyppisissä rikoksissa useinkaan intressiä saada tietää, milloin tekijä on mahdollisen pitkän tai lyhyen vankeusrangaistuksensa sovitannut, varsinkaan jos vankeusrangaistusta ei suoriteta heti, vaan vasta pitkän ajan kuluttua tuomitsemishetkestä.

Miten rikosseuraamuslaitos pystyy arvioimaan, milloin vangin hengelle tai terveydelle mahdollisesti aiheutuisi vaaraa siitä, että vapautumisesta ilmoitetaan asianomistajalle, voi olla ongelmallista. Julkisuudessa puidaan aika ajoin esimerkiksi maahanmuuttajataustaisiin rikoksentekijöihin kohdistuvia tapauksia, kuten seksuaalirikoksia, joissa yleinen viha-aalto on ollut voimakas ja joissa vankilasta vapautuvaan henkilöön kohdistuva mahdollinen väkivaltainen tai vainoava omankädenoikeus ei ole poissuljettu. Jos tällainen asia ei ole rikosseuraamuslaitoksen tiedossa tai jos käräjäoikeudesta ei ole tilattu asiakirjoja, joista niistäkään mainittu olosuhde ei useinkaan käy ilmi, voivat arvioinnin perusteena olevat faktatiedot olla puutteelliset. Rikosseuraamuslaitos kuulee tarpeen mukaan vankia it-

seään silloin kun arvioitavana on mahdollinen vaara vangille itselleen. Vaikka tällaista vaaraa ei katsottaisi olevan käsillä ja vaikka asianomistaja olisi nimenomaisesti pyytänyt ilmoitusta vangin vapauttamisesta, suoritetaan tällöinkin tapauskohdainen arviointi, onko ilmoituksen tekeminen rikoksen vakavuus huomioon ottaen perusteltua. Varsinkin jos kysymys on pitkän vankeusrangaistuksen suorittamisesta, saattaa myös käytännössä olla ongelmallista saada yhteys asianomistajaan, jonka yhteystiedot ovat voineet muuttua.

Uhrin oikeus suojeluun esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana

Esityksessä on käyty läpi uhridirektiivin artiklat uhrin oikeuksista erilaisten ilmoitusten sekä tuki- ja apupalveluiden saamiseen. Esityksessä on useimpien oikeuksien osalta todettu, ettei Suomen voimassa olevaa lainsäädäntöä ole tarpeen muuttaa. Siltä osin kuin muutoksia on esitetty tehtäväksi, on kysymys pääosin tarkennusluontoisista, vallitsevaa käytäntöä jo pitkälti noudattavista lisäyksistä lakiin koskien esimerkiksi uhrin oikeutta välttää halutessaan rikoksentehtäjän kohtaaminen, oikeutta yksityisyyden suojaan asianomistajan henkilöllisyyden suojaamiseksi, erityissuojelun tarpeessa olevien uhrien tunnistamista sekä näiden oikeudesta suojeluun rikosoikeudellisten menettelyiden aikana. Käräjäoikeudella ei ole huomautettavaa esitettyjen lainmuutosten osalta.

Erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan poliisikuulustelun suorittamista koskevat, uuteen esitutkintalain 7 luvun 21 §:ään otettavaksi esitetyt säännökset muun muassa siitä, että asianomistajan kaikki kuulustelut on suoritettava saman henkilön toimesta ja asian laadun edellyttäessä asianomistajan kanssa samaa sukupuolta olevan henkilön toimesta suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kuulusteluun suunnitelluissa tiloissa, ovat vallitsevien oikeusperiaatteiden mukaisia ja käräjäoikeuden käsityksen mukaan näitä menettelytapoja on jo nykyisin pyritty mahdollisuuksien mukaan noudattamaan ainakin silloin kun kysymys on lapsiasianomistajista tai traumaattisiksi koettujen seksuaalirikosten uhreista.

Esitutkintalain 11 luvun 9a §:ään on esitetty otettavaksi säännös asianomistajan henkilökohtaisesta arvioinnista. Käräjäoikeudella ei ole säännösten johdosta huomauttamista. Direktiivin täytäntöönpanon on arvioitu edellyttävän tältä osin esitutkintalain tarkentamista. Esitutkintaviranomaisen arvio suojelun tarpeesta ja tulevassa pääkäsittelyssä tarvittavista kuulemisjärjestelyistä ei esityksen perusteluisakin esiin tuoduin tavoin sido tuomioistuinta. Tilanne voi muutoinkin muuttua esitutkintavaiheen ja mahdollisesti vasta hyvinkin paljon myöhemmin tapahtuvan pääkäsittelyistunnon välisenä aikana, jolloin asianomistajaan on käytännössä joka tapauksessa oltava yhteydessä pääkäsittelyistuntoa suunniteltaessa sekä selvitettävä asianomistajan subjektiivisia tuntemuksia ja arvioitava kokonaistilannetta.

Suojeltavan/pelkäävän asianomistajan (tai todistajan) kuulemisen suhteen tehtävät etukäteiset järjestelyt ovat Helsingin käräjäoikeudessa jo entuudestaan käytettävänä olleita tuttuja menettelytapoja. Pääkäsittelysaleista useimpien vieressä on pie-

niä valmistelusaleja, joista pääsee väliovesta suoraan pääkäsittelysaliin suojeltavan henkilön kuulemisen alkaessa, ja niitä käytetään paljon odottelutiloina tällaisissa tilanteissa. Varsinkin silloin jos asiassa on tunnistamisen tarvetta eli kun asianomistajan tai todistajan täytyy nähdä syytetyn kasvat, käytetään pelkävän todistajan tiloja.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 ja 34a §:iin esitetyt säännökset erityisen suojelun tarpeessa olevan henkilön kuulemisesta yleisön läsnä olematta sekä käyttäen videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa, vahvistavat noudatettavana jo olevaa käytäntöä. Lakiin otettava lisäperuste kuultavan henkilön olemisesta suojelun tarpeessa, on kannatettava tarkistus.

Käräjäoikeus suhtautuu myönteisesti kaikkiin videoneuvottelukuulemisen lisäämistä tähtääviin muutoksiin ja siten myös nyt esitettävään selventävään säännöstarkennukseen. Esityksestä ei käy ilmi onko suojeltavan henkilön kuulemisen koeta käsin esimerkiksi Skype- tai muulla tekniikalla ajateltu olevan hyväksyttävissä. Jos kuulemista oman tietokoneen kautta ei pidetä hyväksyttävänä, suojeltava henkilö joutuisi menemään kuulemistä varten sellaiseen paikkaan, jossa videokuulemistekniikka olisi käytössä, kuten poliisiasemalle, jollaisessa tilanteessa asianomistajalle itselleen saattaisi olla helpompi vaihtoehto tulla suoraan käräjäoikeuteen, jossa häntä voitaisiin kuulla sermijärjestelyin tai vastaajan salissa läsnä olematta. Videokuulemisvaihtoehdosta asianomistajalle esituskintavaiheessa kertovan poliisin olisi huomattava tuoda esiin, että videoneuvottelua käytettäessä pääkäsittelysalissa käräjäoikeudessa oleva syytetty näkee sinänsä asianomistajan videoruudun kautta ja päinvastoin, jollei erikseen ryhdytä toimenpiteisiin näkyvyyden rajoittamiseksi esimerkiksi vastaaja sermittämällä.

Lausunnon on valmistellut käräjätuomari Maritta Pakarinen.

Määräaikainen laamanni Jouko Räsänen